

LEVELEK A KÉPÍRÁSRÓL.

Paris, 18..

Kedves barátom,

Végre itt vagyok a művészetek szent előcsarnokában. Erről beszéltünk mi oly sokat, erről ábrándoztunk. Hanem én most úgy érzem magamat, mintha megcsaltak volna. Úgy van, csúfosan megcsaltak. Azt ígérték, hogy egy szép, szende, kedves gyermekhez, ifjú lánykához vezetnek, a kinek ibolya-koszorú van a hajába fonva — s íme, egy fogatlan, vasorrú ránczosnyakú vén banyához vittek. Ez a banya olyan rosszra csábító vén szipirtó, a ki édes-mázas szavakkal susogja füledbe a rosszat, nem más, mint a mai művészetnek nevezett valami, a miről mi hosszú sétáink közben oly ihlettel, annyi rajongással beszéltünk, szóval a múzsa maga. De vajjon?

Akkor, mikor mi ezt oly naivul tárgyaltuk, zúgott a fejünk a középiskolák mélységes tudományaitól, s a sok magolástól nem is tudtuk, hová legyünk; elmenekültünk a szabadba, szidtuk közösen a tanárokat, a kik, szegények, nem igen tehetnek róla, hogy oly átkozott sok ostobaságot kell tanítaniok. De hiszen akkor még mi sem tudtuk öntudattal, hogy az mind ostobaság, hanem az már forgott a fejünkben, hogy mi a manónak kell a leczkét a leczke kedvéért, s nem magunknak tudni. Volt jeles, volt jó, elégséges, elégtelen s ezen kalkulusok körül forgott velünk a világ. Emlékezel-e még arra a jómagoló kispapra? Szegény fiú, mily végtelenül ostoba volt, milyen bambán nézett reánk, ha óra előtt a padok tetején üldögélve bölcselkedtünk a világ felől, Mire való mind ez, gondolta, jobb lesz, mondjátok nekem akármelyik könyvünk egy tetszőleges lapján az első szót, s én elmondom nektek hiba nélkül

az egész könyvet.« Csupa jeles volt, szegény, s olyan ostoba, mint az egész tanítási rendszer, a mi szintén jeles is egyúttal. Ő volt az élénk állított példa, ötlet kellett volna követnünk. Igen, de mi, emlékezel, csak bölcsekedtünk, írtunk verseket, rendre fogtuk az elégteleneket, s eltűnődtünk, hogy miért is nem nősznek meg ezek a tanárpapok, akkor bizonyára nem találkozoznánk velük úton-útfélen, mikor a leányok után jártak.

Mindig úgy éreztem, hogy minket az olimpi versenyekre gyakorolnak, az a szegény kispap a próba-ló s hozzá mérik a mi futásunkat. A jeles után való ezen hajszában jellemünk nagyon épületesen fejlődött, s már-már úgy néztünk mi is vissza-vissza a társakra, mint a zsokéék, ugyan avval a gyűlölettel szívünkben. De hát ki is törődött a lelkünkkel? A minisztérium leküldte a főigazgatónak a leczkerendet, a főigazgató ezt a tanárokon követelte, a tanárok mi rajtunk követelték a leczkét, a szülők meg jeleset követeltek. És mi? Mi meg vágytunk, sóvárgott a lelkünk, éreztük, hogy hiányzik valami, de nem mondta meg senki, hogy mi.

És most itt vagyok, s elértem, a miről akkor azt hittem, hogy az hiányzik.

De hát elmondom neked, hogy mi van itt. Szent áhítattal szívemben, az igazra-, a jóra-, a szépre törekvés összemarkolt indulatával jöttem, s remegve nyitottam be e csarnok ajtaját. Egész utón jöttömben azon képzelődtem, hogy hogyan viselem majd el azt a fénysugárt, azt a lilium tisztaságot, azt a jóságot, a mi engem majd ott fogad, s szinte bántott, hogy nem vagyok elég tiszta, elég méltó . . .

De hogyan írjam le, barátom, azt a csalódást, a mi ért? Mi eddig csak a fizikai büzt ismertük, hanem a mi itt megcsapott, az a rothadó lélek erkölcsi bűze volt. Leküzdtem a torkomat szorongató undort — hátha csak a sok száradó festék — csak az én fantáziám hibázott — hisz ez a realitás, ez az élet s beléptem. Egy óriási terem, melynek egyik oldala s a teteje üveg. A nagyváros lerakodott füstjén keresztül szomorúan került beljebb a szomszédos öt emeletes házak faláról az indirekt piszkos reflex, mint világosság, a mennyei fénysugár, a mit én vártam, s eloszlott ötven-hatvan különböző korú fiatal ember, öreg gyermek, s agg ifjú feje tetején; a legnagyobb erejét azonban a terem közepén egy pódiumon betanult pózban álldogáló három mezítelen leányra szórta. A pódium mögött egy harang alakú izzó kályha mellett egy kis sovány fiúcska, meg

három férfi várakozott, szintén mezítelenek. Mindnyájan azon igyekeztünk, hogy lehető közömbös arcot mutassunk, s blazírtan bizonyítsuk, hogy csak objektumok állnak előttünk, többé vagy kevésbé szép vonalak, harmonikus színek, csendélet.

Meg lehet szokni barátom mindent, s munka közben, a mikor a megfigyelés minden képességünket lekötötte, volt is bennünk egy olyan hasonló érzés, a mivel a hivatásos bandita dicsekszik, hogy: munka munka, s kérkedve veri a mellét, hogy még a szíve se dobbant hevesebben, mikor a kést áldozatába szúrta, hanem hát ez a lelkiismeret félrevezetése, mely tart egy pillanatig, egy óráig, négy óráig, hanem a mit aztán a lelken hagy, az örökre bevésődik.

És, kedves barátom, az itt folyó társalgás nem papírra való. Igaz, azt mondják, hogy a modellek itt tanulják azt a perverz szellemességet, a minek, mint kokottok a világba kikerülve, annyi sikert köszönhetnek. Na, én meghiszem.

Még nem tudom, kedves barátom, hogy nem kell-e valójában mind ez a művészethez? Bizonyára kell, s csak én vagyok tudatlan és naiv, azért leküzdöm magamba az undort, s keresem tovább, bár nem nagy reménnyel, hogy ezen az utón megtaláljam, a mire lelkem vágyik. Fáj a csalódás. És mintha egy szende arcú édes szép hölgyet látnék amott, a ki elhagyatva keservesen zokog, míg itt ez a vén szipirtyó kárörvendve kaczag.

Ölel barátod . . .

Paris, 18..

Kedves barátom,

Cseberből-vederbe. Látod, azt hittük, hogy a középiskolákkal elhagytuk végkép a »jelest«, a »jót«. Dehogy! Futjuk bizony itt is az olympi versenyt, itt is van kispapunk, próbálovunk, a ki elől fut, csak hogy itt már igazán elkeseredett gyűlölettel nézünk a mellettünk, az utánunk, s az előttünk futókra. Itt már nem mondjuk »jeles«, itt azt mondjuk, »I-er Prix«.

A kispapunk egy olyan növendék, a ki már tizenöt éve ide jár. Ez meg úgy tudja a leczkét, hogy ha azt mondod neki, kezdje az aktot a kis lába ujján, s végezze a jobb füle csücskén, hát neki az is mindegy, megteszi úgy, hogy nem lesz abban se rajz-, se valeur-hiba. Gondold meg, tizenöt éve festi egyik napról a másikra az aktot.

Kedves szép, szende hölgy, a ki mellőzött sírsz, zokogsz ott a sarokban, édes múzsa, mondd meg, hát kell ez? És a vén zshipirtyó sipogja, hogy kell bizony.

Úgy is látszik, hogy kell, mert a lakószomszédom egy konzervatorista zongoraművész, tudod mit tett? Reggel 7-től este 10—11-ig megszakítás nélkül skálázott vagy négy hónapon keresztül. A vizsgán, az igaz »I. Prix«-s »Medaille d'or-os lett.

A Vache Enragée-beli poéta barátom meg azt beszéli, hogy ők egész nap sajtószerű alliterációkon törik a fejüket, új jelzőket keresnek, aztán ezeket összeillesztik bizonyos ritmusba, de értelem nélkül, s ezek versek, mondja. Szavalt is néhányat s olvastam is, de nem értettem belőlök egy kukkot se, de biztosított, hogy az nem is szükséges; »Hát én, monda kaczagva, talán valami mélységes értelmet lelek a maguk piktúráiban? Semmit, s mégis reszkető gyönyört érzek, mikor a sok vibráló, szemkápráztató színzavar finomult idegeimet rezgésbe hozza: így a versekben is, nem az értelem, hanem a bámulatos mozaikszerű ritmikus összerakása a különböző erejű hangszíneknek, a mi idegeinkre oly édes bódítóan hat.«

Látod, kedves barátom, ilyen bonyolult a művészet, nem olyan naiv és egyszerű, mint mi gondoltuk. Az igaz, nekünk eszünk ágába se volt a technikája, csak pusztán, egyszerűen azt hittük, hogy jön a múzsa és homlokon csókol bennünket.

Pedig, kedvesem, mi nem is törődünk se múzsával, se művészettel, mert ma a technika a fő. Minden iskolában azt gyötrik éveken keresztül. Gondolunk ki minden nap újat: ma pettyegtetve, holnap húzásokkal, holnapután pasztózusan, azután simán, finoman. A jövő héten versenyünk lesz, konkur-hét, ha lezajlott, majd beszámolok.

Ölel . . .

Paris, 18..

Kedves barátom,

Oh, mily banálisán kell kezdenem, bocsánatkéréssel, hogy oly hosszú ideig nem írtam, de látod, az említett concours-hét megfeküdte úgy a lelkemet, hogy szinte beteg voltam belé.

Örvendj, hogy odahaza annyira el vagyunk még maradva, hogy nem vagyunk még kultúrállam, s a mi a fő, hogy még nincs római díjunk se. Milyen nagy dolog pedig az a Prix de Rome itt a művészek előtt. Én már ezen a próbaconcourson is kiábrándultam belőle.

Képzeld, egy vasárnap reggel összejöttünk, s lepecsételt levélben kaptunk egy kompozíció-tárgyat a bibliából »a házaságtörő asszonyt« és azt délután 3 órára be kellett nyújtanunk. Hiszen örök szép az a téma, s megszívlelni való, dehát a hol 30—40 ember tréfál, nevetgél, ott nem igen lehet szívlelni. Azért nem is igen hánytorgattam az eszemben, hogy hogyan fogjam fel, ugye, hogy a veleje kilássék: »Ne ítélj«, hanem, a hogyan a többiek, a próba lovak csinálták: ide egy kis fehér foltot, ez Krisztus, ide egy vöröshajú mezítlenséget, erre árnyékot, amoda erős fényt, szóval egy banális színharmoníát, jól elosztott világítási és sötétségi foltot — s biztos volt egy hely. Mert tudd meg, hogy az a konkur arra való volt, hogy a jövő héten kiállítandó modell körül egy helyet biztosítson, jót, vagy rosszat, a mint a zsüri e kompozíciót jutalmazza. A zsüri ítélete még banálisabb volt, mint a jutalmazott kompozíció. A modell körül aztán kiki a kompozíciója érdeme szerint foglalt helyet, hogy egy verseny tanulmányt fessen. Egy ilyen concours-hetet, barátom, sokféleképpen ki lehetne fejezni, pl. sulymértékre, a mennyiben a szegény delinkvensek szombatra szinte lefogytak; vonalakban, a mikkel a »nemes verseny« a kajánságot az arcokra véste, valami rezgés-mérővel, a mi a termet betöltő irigység fokát visszaadná.

Szóval, ez a verseny, én úgy érzem, nem egyéb, mint a poklok ekéje, mely a felszínre szánt minden rossz indulatot bennünk. Csak láttad volna, mikor a modell leszállt, hogyan ugráltak fel a megfeszített munkától tágra nyílt szemű versenyzők. Azért talán, hogy a saját munkáikat távolról megtekinthessék. Az ám. Hogy a versenytársakét lássák. S milyen rossz indulattal. Egy közösen irigyeltnek, a ki a munkájával legelőbbre volt, csak úgy, véletlenül eldöntötték a munkáját, hogy tönkretegyék, csak úgy véletlenül. No és azok a gúnyos, metsző megjegyzések és kritikák, a mikkel egymás munkáit illették, jól tudván, hogy most nyílt a seb, minden érintés fokozott fájdalmat okoz, s míg valaki ezen gondolataiban füstölög, vigaszt keres és lel, addig ugyan nem tud dolgozni — s már ez is nyereség.

Tudod, undort kelt bennem ez a nemes verseny, s fáj, ha az állatot éheztetéssel dresszírozzák, állati teste gyötrésével, de hol marad a kifejezés arra az érzésre, ha arra gondolok, hogy nekünk a lelkünket éheztetik ki, s mikor az már a kétségbeesésig jut, akkor egymásra uszítanak bennünket?

Pedig én csak a próbaversenyen vettem részt, mi idegenek csak ilyen kóstolót kapunk, a mi a francziáknak csak training számba megy, előkészületül a Prix de Rome versenyhez, melyet havonkinti távolságokban ilyen öt előz meg. De már elmondom neked, hogy mi az a római díj.

Egy nagy stipendium, négy évig érvényes, 4—5000 frank, gyönyörű műterem a római Medici-villában, ingyen modell, hivatalos állami érdeklődés és egy kis reklám az uborka-szezonban. És mind ezért, ha már elnyerted, kívánnak tőled, oh, igazán csekélységet: egy antikműremek kópiáját, s évenként egy-egy »házasságtörő asszonyt« vagy »Zsuzsannát a fürdőben«, ha nagyon sokat tudsz, hát »Caesar halálát«, vagy »Medeát«. De hogy elnyerhesd, az már más, avval nem lehet oly hamar végezni. Megpróbálom, elmesélem, bár unalmas még így is, kétségbeejtően unalmas.

Tehát, mint mondám, öt hónapon át, novembertől márcziusig próbaversenyez az ifjúság az iskolákban. Márcziusban aztán hirdeti a Beaux-Arts a pályázatokat. Pályázhat mindenki, francia polgár természetesen. Mennek kétszázan is, ahány befér. Az első pályázat egy olyan lepecsételt levélben jött bibliai sujet, mint a hogy már említettem. Ezt megrostálják alaposan, s a kik helyhez jutottak, azok festhetnek egy 70 cm magas férfi aktot. Ezt is rostálják, s a kik a rostába maradtak, azok ismét kapnak egy bibliai sujet-t. Megint rostálnak, s festhetnek egy ugyanakkora női aktot. Ezt is rostálják. Megint egy bibliai sujet, aztán rostálás. S ezután egy életnagyságú férfi torzó, — rostálás — bibliai sujet, rostálás, női torzó, ugyan-csak életnagyságban — rostálás és most — most a végleges bibliai sujet, a végleges »házasságtörő asszony«, vagy »tékozló fiú«, vagyis az, a melyet azután a kiválasztott legjobb tíz életnagyságú kivitelben köteles egy hivatalosan elzárt műteremben (u. n. loge-ban) hatvan nap alatt megfesteni. — Jaj, szinte beleizzadtam csak a leírásába is.

Így csókolja, barátom, a múzsa homlokon a kedvenceit. Ismerek több ilyen boldogot is, hanem ne ijedj meg tőle, ha leírok egyet. Tizenöt évig járta a training gyepet, s végre olyan igazi kispappá lett, próbálovunkká. Legjobb volna tán, ha ide-rajzolnám azt a szegény arcot, melyen a megfeszített figyelés, s a számtalan verseny »nemesítő tűzében« kiállt lelkiharcz a a szemétől lefelé egy valóságos csatornát ásott. Valóban, jongleurje volt a mesterség tudásának. Mire elérte a babért, végkép

kifáradva elment Rómába, valami kis olasz lánykával élte világát, még tanulmányt se tudott festeni, s szinte vágyott vissza a training gyepre, a hol dicsőségeit aratta. S csakugyan, négy év multán visszajött, mint egy alvajáró ismét eljárt az akadémiára, már nem tudott elszakadni tőle, s maradt próbálónak. Ha valami stúdiuma jobban sikerült, akkor elnevezte Zsuzsannának, vagy Magdolnának, s beküldte a Szalonba. Ez a Prix de Rome, a francziák óriási apparátussal tartott, s milliókat faló művészet-ápolása. Prix de Romeo-t kapnak szobrászok is, építészek, írók és zenészek is. Hogy hogyan jutnak hozzá, írja le más. Én, kedves barátom, csak ezt láttam. Mi idegenek nézzük a korláton kívül, s néha, mikor a taps nagyon felzúg, mi is futunk a versenyzőkkel, s kedvet kapunk hazamenni, a hol a korláton belül futhatunk. De csakhamar ellankad az ember, s mikor a végső sóhajtással összeesett győzőket látom, gondolkodom: felcseppensz ide mit sem sejtő naiv idegen valahonnét Braziliából, Amerikából, Német- vagy Magyarországból s egy akadémia falán megpillantod a szépen berámázott technikai tudás egy-egy valóságos kis remekét. Nem tudod, hogy mi áron és hogyan készült, csak átengeded magad az elámulásnak, s megesküszöl, hogy az a művészet, ilyet létrehozni.

A technika tudása lett a célunk barátom. Igaz, itt belül rág valami, mintha a szépet másnak képzeltem volna, s titkon sóhajt is a lelkem az ismeretlen felé, de hát csak hiú ábránd ez itt belül, gyermekes képzelődés.

Mert lám, körültekintek irodalomban, zenében, nézem a színészeket, le egészen az orfeumi bukfenczhányásig, csak technikát látok. Hogy mit teszünk a mesterségünk e tudásával, arról nem beszél senki, hát én beszéljek? Megelégsem avval, hogy úgy tegyek, mint Zeuxis madarai, neki állok a falra festett szőlőt csipegetni, vagy ámulatba esem egy pettyegetve megfestett kép előtt, hogy hogyan tudta az illető megcsinálni. Hogy nemesebb érzelmeket nem költ bennem? Minek? Tapsolok az akrobának, hogy két bukfenczcel a levegőben tíz lovat ugrott keresztül — s aztán oda szólok a szomszédomnak, »hátha négy bukfenczet tudna, s húsz lovat ugranék át.« Itt az élet! Mindenki fut, hát én is. Fuss te is barátom, lökdösődj, szoríts helyet magadnak, s gondolkodjál valami új technikán. Mi már festettünk vékonyán, vastagon, pettyegetve, húzásokkal, színes üvegen, sugártörő prizmán keresztül. Találj ki te is valamit, s aztán írd meg nekem is. Ölel barátod . . .

Paris, 18..

Kedves barátom,

Nem is tudom hova legyek ettől a sok ellenmondástól, a mi lelkemet hol jobbra, hol balra ránczigálja. Míg egyrészt sehogyan sem tudok beletörődni abba a gondolatba, hogy a régi ideális ábrándoktól elszakadjak, s egy benső sugallat ezerfelé vonz, ezeknek ad igazat, addig az élet ide vonzol egy csomó ellenkező érvhez és nincs senki, a ki segítene a helyes választásban. Mi mindig azt hittük, hogy a kiben van is az az isteni szikra, csak itt kaphat lángra a csarnokon belől. Én azt hiszem, hogy abban megint csalódtunk. Csak elnézem, hogy kik iránt érdeklődnek a »kedves mesterek,« tanáraink, és nem tudom elhinni, hogy öntudattal, hanem csak amúgy jóhiszeműleg járnak el. Itt, úgy látszik nem annyira azt az isteni szikrát élesztik, mint inkább pótolják: boldog-boldogtalanból egy bizonyos lidérczfényt csálnak elő, s ennek fénye a mesterség tudásától függ. A mesterséget pedig akárki, de akárki megtanulhatja, sőt éppen azok tanulják meg leghamarabb, s legjobban, a kikben egyéb magasabb nem érlelődik, s minden szellemi fakultásuk erre nehezedik, s ezen fog el.

Tűnődöm, s szenvedek. Ennek végét kell hogy vessem valami úton-módon. Azt gondoltam tehát, kedves barátom, hogy szakítok én ezekkel az iskolákkal, s mielőtt valamihez fognék, utána nézek, hogy mit szólnak mások, hiszen kötetek szólnak a művészetről, csak meglelem valamelyikben az igazságot, s aztán az eredményről értesítelek. Addig is ölel igaz barátod ...

Paris, 18

Kedves barátom,

Egy rémséges, hajmeresztő Walpurg-éjszaka most reám nézve a világ, széleseben forog körülöttem minden, s hogy a zavar teljesebb legyen, hát inkább jó magam is forgók önmagam körül a szélnél sebesebben. Kérdem, honnét jöttem, kérdem, hova menjek, kérdem, ki vagyok? Felelet nincs.

Kínlódom, vergődöm, én, vízbeesett. Talán itt, talán ott jutok a partra, de ezek az átkozott tudományos könyvek a feltarajzott hullámoknál százszor kegyetlenebbül dobálnak meg. Felkapnak a felhőkig, hogy a következő pillanatban a fene-

ketlen úrben hagyjanak. Azért azt mondom neked, kedvesem, ha meglátsz egy széljegyzetes esztétikai művet, csak vágd bátran a földhöz, mert hidd meg, nem lesz az előítélet, ha olvasatlanul is így bánsz el vele. Hogyan legyen az igazság egy munkában, a melyből az őszinteség hiányzik?

Ugyan minek is lehetne elnevezni azt a valamit, a mi nem egyéni vélemény, sem az életből egy darabka igazság, hanem számtalan könyvből összeidézett, s a világ összes nyelvén rendre czitált széljegyzet?

Nem mondom én, hogy egyik-másik ne szólt volna az eszemhez, sőt, olyan karforgó gymnastikát csapnak az ember eszével, hogy szinte élvezet, de ha megáll az ember, csak tántorog, elszédült, de semmivel sem lett okosabb. S ha megkérdeztem egy egyiptomi sphinxet, vagy egy babiloni szárnyas bikát, egy ion oszlopot s a Notre Dame kapuját, hát ezek csak hajtogatták a fejüket, s rendre hazudtolták meg a »széljegyzeteket«. És tudod-e, hogy a mi gyermek-ábrándjainknak adtak igazat? Vagy csak úgy sejttem ezt, s az élet másról fog meggyőzni? Mondd hát, ugyan mondd, mit csináljak most? Tán leghelyesebb lesz belemerülök az életbe, s azután közvetlen, apróra ellesegetem, hogy mi történik.

Paris, 18 . . .

Kedves pajtás,

Örökös farsangban élünk. Észre se vettem, s íme benne vagyok ebben a fehér pulcinello ruhában. Kedélyes öltözet, mondhatom, könnyű benne ugrálni, tánczolni, az arcz is mindig komikus, fájdalom is, öröm is kaczagást kelt. Mindig tart ez a farsang, örökösen, az igaz, hogy naponkint benne van a hamvazó-szerda is, de hát ezt csak nagyon kevesen veszik észre, s nem zavarja a multságot, ha egyesek eltűnnek, s fejükre hamut szórnak. A nagy tömeg mulat, s a rendezők fáradhatatlanok új meg új mulattató dolgok kitalálásában, hogy az ember soha ne unatkozzék. Bemutatom neked a rendezőket:

Elsők és legtiszteletreméltóbbak azon elismert amatőrök és műárosok, a kik pénzüket ezen időhöz nem kötött, de pompásan kamatozó farsangi vállalatba fektették. Szinte gyanús az az önzetlenség, a mivel ezek az urak a művészet örök farsangját támogatják. Tudod, ezek azok az urak, a kik a régi és modern képek értékének hausse és baisse-át intézik, ők azok,

a kik a nagy mestereket, a világcsodákat, a tüneményeket a hír pódiumára emelik — s aztán, hogy az örök farsang mulatóságosabb legyen, elnyelik. Nincs fogalmad róla, barátom, hogy milyen jó megfigyelők ezek az urak. A kerítőnő szemével látják meg, s ismerik fel a tehetséget és portékáját, királyi honoráriumokkal megvásárolják, s óriási nyereséggel kizsákmányolják. Kezükben van a zsurnalisztika összes hangszere: nagydob, kisdob, trombita, tárogató, s a megvásárolt áldozat az első felvonásu sikerből még fel sem ocsúdott, íme, már is egy pazar fénynyel berendezett műteremben ébred, hol grófok, hercegek, nagynevű kritikusok látogatják, világ-szép hölgyek vetélkednek, hogy vásznára kerüljenek. Milyen mulatóságos egy ilyen fehér selyemruhás pulcinello, arról nincs fogalmad. Ugrál, tánczol, mimikázik, pazarul költekezik, nagy urak orrát fricskázza, s már-már azt hinnéd, hogy maholnap felszáll az Olympusra, s az istenek társaságában mulatozik tovább — de íme, hirtelen megtántorog — feljajdul, szemei örületes karikákban ragyognak, majd vad tánczra kel, hogy a közelében mulatókban megfagy a vér. Lefogják, elvezetik ... el a hamvazó-szerdába, de már a fejére szórt hamu csak ritkán használ, mert már késő ... legtöbbször késő. Mindennapos incidens ez, barátom, s még az egyikén nem is okultál, már követi a másik. Csak finom és kiváló tehetségeken történnek ez esetek, mert a tehetség nélkül való, a ki csak a mesterség tudásával művész és pulcinello, az a kor embere, tud maga is lármázni, nem szorul a főrendező urakra, lökdösődik, s megszerzi magának azt, a mit óhajtott. Bár megesik, s ez azután igazán komikus, hogy a főrendező kerítő szeme elhibázza, s egy ilyen embert fog a hálóba. Milyet kaczag ez a szakállába, elképzelheted. Kihaszználja szépen a körülményeket, s pár év alatt milliomos és főrendező lesz maga is.

De hát megyek tovább, s elsorolom a többi rendezőket is: másodrangú, de nem kevésbé fontosak a reprodukáló intézetek. Nem a legönzетlenebb intézmények, s hogy farsangunkra ezreket költenek, ebből gondolom, hogy nagy érdekükben van.

Harmadrangú rendezők a festék- és ráma-kereskedők. Ez utóbbiak már nagy befolyásra tettek szert a képek elhelyezését illetőleg a Salonban: gazdag és fizető megrendelőiket protegálják az adós zsűritagoknál. Ugye mosolyogsz? Lehet is. De hátha még hallanád őket, a mint fontoskodnak, tanácsot osztogatnak, s szinte a képedet kell az ő rámáikhoz hangolni.

Képtárak igazgatói, társulatok elnökei, kiállítások rendezői, műkritikusok, valamennyi újságíró s minden egyes »befolyásos egyén« rendelkezik, ír, szónokol, tanácsol, hogy a farsang teljes legyen. Ennyi bába között aztán a gyermekről egészen megfélekedtünk. A legfontosabb a farsang, csak ez valahogy föl ne akadjon. Minden a farsang érdekében történik. Igaz, hogy ezt a farsangot elnevezték művészetnek, s hogy minden ennek a nevében történik, s vannak olyanok is, a kik el is hiszik, no de kevesen; mi azonban, pulcinellók, fő- és mellékrendezők, mi tudjuk, hogy mi van e név mögött.

Egyébként jót mulatunk . . . néha fárasztó is talán . . . Csak valahogy ki ne józanodjunk, jobb ez az örökös mámor, ez öntudatlanság.

Ölel barátod . . .

U. i. Egy érdemes vállalat alakult, a czíme: »Argus«. Pulcinellók és rendezők mindnyájan bízunk e vállalat sikerében. Képzeld, ez egy olyan ollózó újság lesz, mely a világ összes nevesebb hírlapjait böngészi. Most mondjuk, hogy te egy képet állítottál ki, vagy könyved jelent meg, vagy felolvasást tartottál, hangversenyt adtál, s kíváncsi vagy, hogy mit írtak rólad: csak előfizetsz az Árgusra, és ez kiböngészi, kiollózza, felragasztja, s elküldi neked. De hát ez még semmi, mert megeshetik, hogy semmit sem írtak rólad. No hát ezen is tud Argus segíteni: irat — te csak fizess.

Paris, 18 . . .

Kedves barátom,

Bizonyára érdekel és le is fogod vonni belőle a következőtetést, azért írom neked ezt a kis pletykát: Franciaország hírneves írójának hírneves író fiáról szól az ének, a kiről börzékörökben általánosan tudva volt, hogy a legeslegjobb Corot tájképpel dicsekedhetik. Egyszer a galériáját ismerős ráma-kereskedője tisztogatta, s kezébe került az a híres Corot tájkép is. Nézi, megfordítja, törölgeti, tűnődik rajt: »A patvarba is, ez Corot? Hiszen én láttam már ezt a képet, ezt B., egy fiatal festő csinálta.« Megkérdi a nagy író is, s kifejti aggodalmát. Vizsgálják, meglelik a nyitját a dolognak, bizony azt B. festette, s nem Corot. A nagy író 25 ezer frankért vette Goupiltól, Paris legelső műárúsától, ez valami római kereskedőtől pár frankért, a ki szintén csak pár frankért kapta a fiatal B.-től.

Hát úgy-e, kedves barátom, te most azt gondolod, hogy ez a fiatal B. egyszerre a legelső tájképfestője lett Franciaországnak, mert a legjobb »Corot«-t tudta festeni? Mindenki sietett neki gratulálni? Az ám. Az a híres író pert akasztott a nyakába, hogy plagizált, ez viszont Goupien kereskedett. Vége-hossza se volt a komédiának.

A következő sem anekdota, hanem igaz történet, legalább Henri Rochefort, a nagy amatőr beszéli el naplójában:

Régi mesterek műveit árverezik valami gróf hagyatékából. Csengetnek, s Paris egyik híres műárusa feláll, tart egy képet: »Uraim, ez egy olaszországi mű, a rajta lelt dátum a legjobb korra mutat, festője kora egyik kitűnősége volt, itt a neve is, úgy hívták hogy Szalvatore Mundi.« E név hallatára figyelmes lett Rochefort, oda néz, hát a kép egy Krisztus-főt ábrázolt, s alá volt írva Salvator Mundi. Az az úr egy igen híres műárus volt, de Rochefort nem árulja el a nevét.

Mit gondolsz, kedves barátom, hogy hol kezdődik és hol végződik ezeknek a művészet? És mit gondolsz, mit csináljunk mi?

Ölel igaz barátod . . .

Paris, 18..

Kedves barátom,

Neheztelsz, hogy oly ritkán írok; de látod, az étellel és korunkkal nőnek bajaink is, lelkünk zökkenői mind nagyobbak lesznek, s egy-egy ily zökkenő után jó idő kell, mire az ember felocsúdott s mérlegre tudja rakni az eseményeket. Gyermekekorunk óta hajszolnak már bennünket a »nemes versenyekben«, s mikor ez örült hajszában felhevült lelkünk tüzes lehelete testünket elégetni látszik, akkor a tudományos világ elénk dob egy világnézetet, hogy az ember czélja a létért való küzdelem. Nincs elég nyugodtságunk, hogy kellően meghánytorgassuk, vajjon a nagy hajszából szűrődött-e le ez a világnézet, vagy megfordítva, ez a világnézet okozza e hajszát?

Ezeken a monstre képkiállításokon legalább mindenütt fülemben zúg: la lutte acharnée de l'existence humaine, mert nagyon reá illik e kiállításokra.

A nemes verseny itt már igazán elkeseredett harc czá fejlődött, hol egymás mellett s ellen küzdenek személyes érdek, befolyás, ambíció, képráma, szín, világítás, elhelyezés, parányi

miniatűr, óriási méretek. Legtöbbet mondhatnának erről a zsüri-tagok, mondanak is, de csak nagyon szűk baráti körben, sőt történik olyan is, a mit még a saját lelkiismeretük elől is dugdosnak. Ne is kérdezd ezek után, kedves barátom, miért van az, hogy a hol tíz művész összejön, abból hármásával három klikk alakul, s a tizedik végkép elmegy.

Hogy ezrével zsúfolják a képeket egymás mellé, fölé, alá, ez a gondolat bizonyára boszúból, irigységből, szóval a nemes versenyből fejlődött, különben teljesen megmagyarázhatatlan maradna, hogy épen azok, a kik oly jól ismerik, kell, hogy ismerjék a színek egymásra való hatását, egymással való harcztát, ily oktalantul ugorjának fejest az ismeretlen fenekű vízbe.

A szabadban, a hol a természetnek annyi képe van kiagatva, a hány felé tekintünk, bár minden kép külön önmagáért is, de főképp az egészért van, s ez hozza létre azt a mindeneget kiegyenlítő nagy harmóniát, mely a legváltozatosabb dolgokat is egyöntetűvé teszi, s nem hogy zavart okozna az emberi lélekben sőt épen kibékít. Nem így van azonban a képkiallításokon: itt minden kép önmagáért van, egyedül önmagáért, az egész rovására. Mert minden egyes kép kiadja az ő legsötétebb és legvilágosabb színét, de míg az egyik vakító fényével koromsötétté teszi a másik sötétségét, viszont, az a sötét is megtette amarra hamisító hatását. Ez a világítás, de hol marad a színek egymásra való hatása? S végül a legfontosabb harc és háború: az egyes képekben rejlő egyéni kifejezések, vagyis a mondott igék hirtelen egymásutánja. Ilyen zűrzavarban nem érti meg a legnyugodtabb lélek sem a szót, vagy ha meghallja is, az bizonyára csak egy bömbölő ordítás, a többieket túlkiabáló frázis, nem pedig egy kedves, őszinte szó.

Innen van aztán az a panasz, a mit te is, de meg mindenki mond, a hányszor egy kiállítástól távozott, hogy mily leverő fáradtság, sőt undor fogta el és a látottakból nem maradt, csak egy homályos zűrzavar.

Már a múzeumokban, ha megvan is a fárasztó hatás, mégis érzik rajtuk egy bizonyos patina — értem a modern képeket — a hangjuk, a színük megszerényedett, nem kiabálnak olyan erőszakosan, talán azért nem, mert már kikiabálták magukat, vagy hogy a múzeumokba mégis csak megválogatottak kerülnek; de a tárlatokon meg van minden dolognak az a friss akaratú igénye, mintha egy társaságba kerülne az ember, a hol úgylis már feszengve érzi magát, s még ráadásul

csipkednek is minden oldalról: »ide nézz, ne oda! gyere én hozzám!« S a mi a legszomorúbb, a képek már ezzel a csipkelődő, hívogató szándékkal készültek eleve a gondolat, a színek, a kivitel, mind, hogy a szomszédaitól magához húzodja a közönséget. A kik csak a képkiállításoknak dolgoznak, jól tudnak e felsorolt hátrányokból maguknak előnyt kovácsolni, technikailag jól kieszelt terveiknek érvényt szerezni, míg az intimebb dolgok teljesen elvesznek. Erre vonatkozólag hallgasd csak meg, hogy hogyan jártunk. Még a tél folyamán történt, hogy a kis vendéglőnkbe, a hova étkezni jártunk, egy új vendég nyitott ajtót. Nem jól mondom, úgy lökte be egy brutális, nagy testű legény, s csak úgy az ajtóból kémlelt hely után, mit sem hederítve az ajtón kívül maradt maîtresse-szével. Mi az első pillantásra elneveztük grand bouchernak, nagy mézárósnak, mely elnevezést ő aztán rögtön be is igazolt, mert nyers marhahúst rendelt, s csak egy kicsit megfűszerezve ette a maîtresse-szével együtt. Undor fog el a puszta emlékére is. Már most, képzeld meglepetésünket: hogy most megnyílt a Salon, egy teremben nagy tolongást látok egy kép, mit mondok, egy vászon előtt, melyből irtózatossággal megfestve egy ökör kettőbevágott hullája csurgatta, öntötte a vért végig a rámán, a padlón, a bámuló perverz közönségen, de leginkább elárasztotta azt a zsúrit, a mely ide felakasztatta. Úgy-e kitaláltad, hogy ki festette? Igen, a nagy mézárósnak festette. És hogy teljesen belássam, a mit be kell látnom, a szomszédos teremben pedig függött egy másik kép, egy svéd barátunk festette, a kit az őszszel sürgőnyel hívtak haza, hogy halálosan beteg anyjától elbúcsúzhassék. Ez a kép azt a jóságos jó édes anyát ábrázolta. Szegény fiú, hogy siethetett megfesteni, késő ne legyen. Belé is öntötte minden aggodalmát, szeretetét, imádságát. Szívetépően búcsúzott el az az édes anya tekintetével a fiától, meg mindenkitől, a ki részvételt reá nézett. Gondos kis nővér a háttérben oly aggodalmasan tartja az orvosságos üveget, s lesi a nagy órát, melynek limbálása hosszú árnyékot vet a falra. Örökké emlékemben marad e kép, az igaz, nézhettem is kedvemre, nyugodtan, nem zavart senki, mert a közönség ott gázolódott a vértócsában . . .

Milyen szép reggel volt pedig, mikor az a Salon megnyílt, május elsején. Még a nap se bújt szokott ködös, füstös pongyolájába, hogy, mint szokta, ellustálkodjék benne tíz óráig is, egyszerre a legfényesebb köntösét vette magára s vidám

enyelgéssel futkározott Mile la Première fehér napernyőjén, hogy arczába lásson, de ez nem sikerült neki. Akkor átszökött az utána siető kis varrólánykára, megaranyozta szőke fürtéit, s a kis leány örömeiben úgy ugrándozott előttem nagy skatulyájával, mintha azt nem is terhelte volna a belérettett legfrissebb divatu tavaszi ruha. Mintha minden ember mosolygott volna, talán mert én is örültem. A verebek is a Champs-Élysées-t szegélyező fákon nagy szemtelenül lármáztak, trécseltek, gyűléseztek . . . Hirtelen mind elhallgatott. Egy öreg, süket veréb rebtent közibük s kíváncsian kérdezte, hogy ugyan minek örülnek? No, még csak ezután tört ám ki a lárma, csiripelés. De hogy is ne, nem tudja, hogy ma május elseje van, nem tudja, hogy ma hordozzák meg erre Páris népei a tavasz divatát, s főképp nem tudja, hogy ma nyílik meg a Salon! . . . Vigan köhécselt a Place de la Concorde sarkán egy rendőr, jobb válláról a balra dobta át kétrét hajtott kis fekete köpenyét, elégületen nézte villogó fényes csizmáit; örült, nem tudta ő se, minek. Talán a napnak? Félszemmel belékandított, aztán felfújta mellét s tovább lépett a Champs-Élysées közepébe, mert fontos dolga lesz ma ott. Már is özönlött a Szajna felől, a Madelaine felől a sok fogat, nagy fekete csokros művészek, amatőrök, katonák, papok, tanárok, rapinek, modellek, mindenféle urak, hölgyek, a szélrózsa minden irányából összeverődött bedekkeres idegenek. Ott, az épület előtt meg siketítő lármával árulták a katalógusokat, friss kritikákat. Csattogtak a fogatok ajtai, suhogott a selyem, fénylett a sok czilinder. Hosszú falanxot képezett a livrés inasok tömege. Megtorlódott a közönség, csak alig észrevehetően hullámozottunk befelé s szinte gondolat nélkül bíztam magamat az áradatra. Egyszerre a szemem az ajtón függő hirdetésekben akadt meg. Lassan betűztem le őket: Exposition des Beaux-Arts . . . a kereskedelmi csarnokban . . . alatta, még egész frissen: Lókiállítás . . . a kereskedelmi csarnokban . . . Gazdasági gépek kiállítása . . . a kereskedelmi csarnokban . . . Virág-verseny a kereskedelmi csarnokban . . . Ha nem visz az áradat magával, kedves barátom, hidd meg, visszarohantam volna ezek után, mert látod, a hogy ezek a kiállítások kronologikus rendben egymásra következtek, itt, e kapu előtt a megnyitás napján kevés kivétellel ugyanaz a közönség tódult, hullámozott befelé. Arczokon ugyanaz a kifejezés ült. S tudod mi volt ez arczokra írva? »Szórakozzunk, élvezzünk a mennyit lehet, ott, a hol lehet.« . . .

S mi, szegény bolondok, naiv ábrándozók a lelkünket, meg a szívünket akartuk itt kiönteni . . . Mondd meg otthon a jó földművelőknek, ne vessenek se lent, se kendert, mert nem tudjuk, nem kerül-e rámába, nem kerül-e ezekre a falakra, ez elé a közönség elé . . .

És látod, hazamenet a nap forrón süttött, a levegő nyomasztó volt, a verebek szemtelenek, a rendőr goromba. Mile la Première kokett, a kis varrólányka piszkos . . . pedig, pedig... minden olyan szép volt, mint reggel . . . csak . . .

Most pedig, ezek után van mit gondolkodnunk, róhatjuk egyik lépést a másik után, ezek a lépések hosszú kilométerekké lesznek, a levegőben mindenütt kérdőjeleket látunk, hanem azért még mindig nem tudjuk, hogy mi a művészet.

Szeretettel ölel barátod . . .

Kedves barátom,

Legutóbbi levelemben némi keserűséggel emlékeztem meg a monstre-képkiállításokról. Úgy látszik azonban, hogy elhamarkodott ítélet volt. Mert csak ki kellett találnunk a módját, hogy ne legyen fárasztó a képek és szobrok zsúfolt zsbivásárja. Lám, mi kitaláltuk! Kíváncsi vagy, hogy hogyan?

Megzenésítettük, barátom, s most könnyű, mint a lehellet, mint a zenésített »Faust«, a hol a mondott igék elsiklanak füled mellett a hangok tengerében, mint egy gondola, a nélkül, hogy csak egy parányit is érintenének.

A mi zenésített szín és forma versenyeinken sem akad el a szemed, mert összes idegeid le vannak foglalva, s te a narkózis édes zsbibadtságában, csak alig emelhető szempillád alól hanyagul nézegeted hol a képeket, hol az elegáns közönséget, míg egész lényeden átrezg a hangok, színek és vonalak milliós variációja.

Hát kell ennél pokolibb élvezet? Igaz, utána fejfájást kapsz, de elmúlik, a nélkül, hogy nyomot hagynának benned akár a képek, akár a zene, akár a közönség, akár a — no, talán a fejfájás még a legtöbbet.

Így vagyunk, látod, a külső viszonyokkal. És a hogy műveink, magunk is fényes műtermekben, duzzadó vánkások és keleti szőnyegek között várjuk a csókolódzó műzsákat. Nem vagyunk többé bohémek, nem vagyunk többé a tömegből kivált elem, hanem a parvenük legünnepeltebb és legkedvesebb

eleme, A világ fényes színpadán is könnyen sikamlunk, mert már otthonunkban megszoktuk a parkéták sikamlós voltát.

Festők, műárosok, amatőrök és modellek, vásárló, fényes publikum, pártfogoló miniszterek szép harmóniába keveredve megférünk egymás mellett, s büszkén nézünk *lefelé*, és szórjuk az alamizsnát a magasból a parvenük ismert mozdulatával. Nemsokára kapunk állami uniformist is, hogy ezzel végét vessük a békétlenkedő klikkezésnek, s a csillagok és érmek elosztása, felosztása szigorú, fokozatos rendben fog előre haladni, míg a jól kiérdemelt nyugdíj révében horgonyt nem vetünk a szelektől megkímélt, selyem vitorlás hajónkból.

Ölel barátod . . .

Kedves barátom,

Leveleimben eddig csak a külső viszonyokról azt fölöztem le neked, a mi az eseményekből a legtetején úszkált, míg a benső küzdelmet és a lassan végbemenő változást csak egy-egy keserű sóhajtásom jelezte.

Pedig sok minden zajlott le belül is a művészet tomboló divatú pártfogolása ellenére is, úgy hogy ma már jól megkülönböztető csoportokra oszthatjuk a látszólag összegomolyodott kis- és nagyművészetek fő- és mellékformáit és külön-külön elnevezve ott helyezhetjük el őket a nagymúzeumban, a hol a rendszerünk és világfelfogásunk helyüket kijelelte.

E rendszert egész terjedelmében meg fogom neked egyszer írni, egyelőre azonban csak arról a sajátos jelenségről akarok még neked írni, a mely lidérczfényhez hasonlóan beszaladgálta először a képeket, aztán átszökött a rációkra, onnét a bútorokra, majd kisurrant a házak homlokzatára, felszabadította a kiszáradt görög oszlopféjeket és a sötétségben váratlanul fel-felvillanó fényével sikolyt csalt a kishitűek ajkára, a tudálékosokat megkaczagtatta, míg az ábrándozók a jövőt látták meg benne.

Ez a lidérczfény, barátom, a szecesszió!

Sajátos módon lépett fel. Láthattál kezdetben képeket, a mik a rációknál is folytatódhattak, a nélkül, hogy ott már befejeződtek volna; viszont olyan pretenziós rációk is függtek mindenfelé, a mik nagy erővel nyúltak a képekbe, hogy onnét a vászontól kiragadják a szegényes sujt-t erőszakkal is annak, a minnek való: műtárgynak, de a szerzőjük akkor még erről hallani sem akart, a minthogy mai nap is igen sok nagy appa-

rátussal készült óriási méretű kép vindikálja magának a »nagy-művészet« elnevezést, holott igazi helyét és méretét egy ékszeres doboz oldalán lelné. Azért ettől a lidérczfénytől se megijedni nem kell, se kikacagni nem szabad, meg azt se szabad hinni, hogy ez már a jövő.

Ez a fel-felvillanó szentjánosbogárka, mely ma már minden bokorból feléd csillog, az az isteni parázs, a mely a jobbak lelkén a mai viszonyok nagy hamutengere alá temetve is magában őrzi az isteni tüzet, várva, hogy a mikor az új idők szellője meglebben, lángot foghasson. — Ez még nem a jövő fénye, csak a múltak ellobbant tüzének parazsa: a jelen maga.

Amint vallás nem kezdődhetik füstölőkkel, olaj tartókkal, süvegekkel, hanem ezek az eszme formatúltengésének jelenségei, azonképen nem jelenthet lényegi változást az a körülmény se, hogy székeink, asztalaink, házaink új vonalakra támaszkodtak fel.

Ez semmiesetre se kezdete valaminek, ez csak utolsó összeadása, kiirt eredménye az eddigi műveleteknek. Ilyen összeadást azonban csak azok művelhetnek, a kikben az említett isteni parázs ég, azért gondolták, szerették hinni, hogy a jövő művészete.

De a vonalak irányának változta még nem lényegi változás. Az eszmei tartalomban semmi, hacsak az nem változott, hogy még üresebbé vált. Hogy ez a búcsúzó végszava a jelenben a múltnak, azt látni abból a lázas, sietős eljárványosításból is, amint a szecessziót, hogy úgy mondjam, leközönségesítik, agyon-propagálják országos vásárszerű kiállításokkal, panorámákban, de leginkább falragaszok és levelező-lapokon, úgy, hogy a társadalmi rétegek legalsója és legfelsője egyformán *válogat* a képek között.

Így akarja a végén hamar-hamar helyrehozni az a büszke, exkluzív Nagyművészet, mint egy gögös képviselő a választások előtt mindenkivel paroláz, a kikre máskor rá se pillantott — úgy láthatod most minden utcasarkon, épülő házak állványain, de mindenütt-mindenütt a »Művészetet« vagy azt, a mit ma annak neveznek, hogy mosolyog fanyarul mindenkire, azokra is, a kikre máskor nem is hederített.

De mind ez elsorolt körülmény nagyon fontos arra nézve, hogy a dolgok valódi felismeréséhez jussunk. Mint a méسالiance-okat sűrűn elkövető dinasztia-tagok viselkedése még a legalázatosabb alattvalót is merészsé teszi, hogy belenézzen a trón fundamentumába, s megtegye, hacsak önmagában is a

maga véleményét, úgy nézhetünk a legnagyobb apparátussal és követeléssel készült nagy művészet remekei fundamentomába, s ha látunk nagyméretű szobrot, a mely az egekkel látszik viaskodni (akarni) bátran kimondjuk: íme, ez kicsi-kicsi méretekben, mint gyertyatartó milyen kedves és célirányos lehetne és a nagyméretű genre-képeket egész bátran használjuk fel kályhaellenzőknek.

A megismerés napvilága aztán míg egyrésről mindent, a legelrejtettebb titkokat is elfed, másrésről megmelengeti a talajt és melegén rendre kibújnak majd a tavasz új virágai kedvesen, szerényen, hogy szívünkig érjenek illatukkal, színnel, formáikkal.

Illatuk, szeretett barátom, neked is ismerős lesz. Ezek a keresetlen formák, ezek az üde színek rég leülledett emlékeket keltenek fel majd benned is, mert ezekben ébrednek újra, igazodnak formába ifjúkorunk légies ábrándjai, valósággá válva.

Hidd ezt, oh, hidd ezt barátom, hogy így lesz!

A magasan feletted lebegő ideált ne téveszd soha szemeid elől, s bárha küzdelmek árán sokszor feljutsz arra a legmagasabb pontra, a hol előbb ideálodat láttad, s azt — csalódva — ismét a magasban feletted látod, ne csüggedj, törj utána újból, mert így csalogat ő fel, fokról, lassan, fel a Végtelenbe, önmagába, önmagádba.

Nagy Sándor.